

યુગ સંસ્કાર પદ્ધતિ



— શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

પુગ સંસકાર પદ્ધતિ

લેખક

પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

પ્રકાશક

પુગ નિર્માણ યોજના વિસ્તાર ટ્રસ્ટ
ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા.

ફોન (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૧૨૮, ૨૫૩૦૩૮૮

મોબ ૦૯૮૨૭૦૮૬૨૮૭, ૦૯૮૨૭૦૮૬૨૮૮

ફેક્સ (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૨૦૦

પ્રાપ્તિ સ્થાન

શાખા અમદાવાદ

ગાયત્રી જાનપીઠ, પાટીદાર સોસાયટી,

જૂના ૧૫૭૪, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૩

ફોન ૦૭૯-૨૭૫૫૭૨૫૨

૨૦૧૦

કિંમત રૂ. ૪.૦૦

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે નવસર્જન અભિયાનને ગતિશીલ બનાવવા, જિજ્જવળ ભવિષ્યની સંરચના કરવા માટે, સુસંસ્કરારી વ્યક્તિગોના નિર્માણ અને વિકાસ કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા અનેક વાર દર્શાવી છે. વ્યક્તિત્વ નિર્માણના કાર્યમાં ધર્મતંત્ર દ્વારા લોકશિક્ષણના અંતર્ગત આવતી સંસ્કાર પ્રક્રિયા અસાધારણ મહત્વ ધરાવે છે. આ અભિયાનને વેગવંતુ બનાવવાનાં સૂત્રો અંગે ચર્ચા કરતાં પૂજ્ય ગુરુદેવે કષ્યું હતું :-

“આવતા ચરણમાં સમાજની અંદર સંસ્કાર અભિયાન વધુ ઝડપથી ચાલશે. સમાજની આવશ્યકતા પૂરી કરવા માટે મોટી સંખ્યામાં સંસ્કાર સંપન્ન કરાવનારા પુરોહિતોની જરૂર પડશે. દેવી ચેતનાના પ્રભાવથી વિપુલ સંખ્યામાં પ્રતિભા સંપ્નોમાં એવી ભાવનાઓ અને ઉમંગો જાગર્ણે કે જે એમને ઓછા-વના પ્રમાણમાં પુરોહિતોનું ગૌરવક્ષણી કાર્ય કરવા માટે બાધ્ય કરશે. તેઓ સાંસારિક વ્યસ્તતા, લોભ-મોહર્થી દૂર રહીને પોતાનો સમય અને શ્રમ આ કાર્યમાં લગાડશે, પરંતુ સંસ્કૃત ભાષાનું પ્રાથમિક જ્ઞાન ન હોવાથી એમને પ્રચલિત પદ્ધતિથી કર્મકાંડ કરાવવામાં મુશ્કેલી પડશે. આ મુશ્કેલીને દૂર કરવા જન્યન થનારી માંગને અનુરૂપ મોટી સંખ્યામાં સેવાભાવી પુરોહિતોને તૈયાર કરી શકાશે.”

ઉપરોક્ત ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે એમણે કર્મકાંડ માટે શ્લોકપ્રેરક મંત્રોના સ્થાને સૂત્ર મંત્રોના પ્રયોગની વિધિ ફરીથી વિકસિત કરી છે. પ્રાચીન કાળમાં સૂત્ર પદ્ધતિ અત્યંત લોકપ્રિય થઈ પડી હતી. કાળાનારે સમયના પ્રભાવે શ્લોક પદ્ધતિ પ્રચલિત થઈ ગઈ. હવે યુગની આવશ્યકતાને અનુરૂપ ફરીથી સૂત્ર પદ્ધતિને સ્થાપિત કરવાનું આવશ્યક બની ગયું છે. એટલે જ પૂજ્ય ગુરુદેવે આગલા ચરણ રૂપે દીપ-યજ્ઞ તથા સંસ્કારો માટે સૂત્ર પદ્ધતિને વિકસિત કરીને આપી છે.

પ્રથમ પ્રયોગ રૂપે સામૂહિક દીપયજ્ઞો માટે યુગ-યજ્ઞ પદ્ધતિ

અસામાન્ય લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી ચૂકી છે. હવે વિવાહ, અંત્યેષ્ટિ અને મરણોત્તર (શ્રાદ્ધ) સંસ્કારો સિવાય અન્ય સર્વ સંસ્કારોને, સૂત્ર મંત્રોને પ્રાધાન્ય આપીને સંક્ષેપમાં પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહ્યા છે. આવશ્યકતા અનુસાર ઉચિત સ્થાનોએ સુગમ શ્લોકોનો પ્રયોગ પણ વિવેકપૂર્જી રીતે કરવામાં આવ્યો છે. પ્રયોજાયેલા શ્લોકો પણ અત્યંત લોકપ્રિય અને સુગમ છે. માટે સંસ્કૃત ન જાણનારા સુશ્લિષ્ણિત પરિજ્ઞનો પણ એમને થોડાધજા મહાવરાથી સફળતાપૂર્વક પ્રયોગ શકશે.

અત્યારે એમાં સામાન્ય પ્રકરણ તથા સંસ્કારો સાથે સંબંધિત પ્રેરણાઓ-ટિપ્પણીઓ સાંકળવામાં આવી નથી એ આપકી પૂર્વ પ્રચલિત કર્મકંડની પુસ્તિકાઓમાં જ છે અને પરિજ્ઞનો એમનો ઉપયોગ કરે જ છે. માટે પ્રારંભમાં માત્ર વિશેષ કર્મકંડ, આવશ્યક કર્ય નિર્દ્દશો અને સૂત્ર મંત્રો સંક્ષેપમાં આપવામાં આવ્યા છે. થોડા સમય પછી યુગ યજા પદ્ધતિની જેમ જ સામાન્ય પ્રકરણ અને ટિપ્પણીઓ સહિત યુગ સંસ્કાર પદ્ધતિ છાપવામાં આવશે.

કુમ વ્યવસ્થા કોઈપણ સંસ્કાર કરાવવા માટે સમય અને પરિસ્થિતિને અનુરૂપ યજા અથવા દીપયજની સાથે આ સંસ્કાર કરાવી શકાય છે. પ્રારંભમાં અનુકૂમે મંગલાચરણ, ખદ્કર્મ, તિલક અને રક્ષા સૂત્ર (સૂત્ર બંધન) પછી કળણ પૂજન, દેવપૂજન, સ્વસ્તિવાચન વગેરે કર્મકંડ કરાવવાં. ત્યાર પછી સંસ્કારનાં વિશેષ કર્મકંડો કરાવવાં. પ્રત્યેક ક્રિયા સાથે સંકળાયેલાં સૂત્રો ગુજરાતીમાં સમજાવીને સંસ્કૃતમાં બોલવાં, જે તે ક્રિયા સાથે નિર્ધારિત મંત્રો બોલવા ત્યાર પછી અનિસ્થાપન કરાવીને યજા અથવા દીપયજની આહુતિઓ આપવી જાયતી મંત્રની આહુતિઓ પછી પાંચ આહુતિઓ મહામૃત્યુંજ્ય મંત્રની આપવી

પૂર્જાહુતિ પહેલાં સંસ્કાર વિશેષનો સંકલ્પ કરાવવો પ્રત્યેક સંસ્કાર સાથે જોડાયેલ જવાબદારીઓને પૂર્જ કરવાનું વ્રત યજમાન પરિવારના પરિજ્ઞનો લઈ શકે એવી વ્યવસ્થા સંકલ્પ કર્મમાં કરવામાં આવી છે.

સંકલ્પ બોલાવીને પૂર્ણાંહુનિ સંપન્ન કરાવવી સંકલ્પોને ધારક કર્યા વગર, સંસ્કારની પ્રેરણાઓને જીવનમાં અપનાવ્યા વગર સંસ્કાર પૂર્ણ થતા નથી માટે પૂર્ણાંહુનિ તો સંકલ્પમય જ હોવી જોઈએ.

જો દીપયજ્ઞ હોય, તો સંકલ્પના અક્ષત, પુષ્પ દીપના પૂજાસ્થાન પર અર્પિત કરાવવાં. જો યજ્ઞ હોય તો સંકલ્પ કરાવીને એ જવાબદારીના બોધ સાથે પૂર્ણાંહુનિ કરાવવી બધા સંસ્કારોમાં આ જ પ્રકારનો કુમ રાખવો.

આ વિધીનો પ્રયોગ શાંતિકુંજમાં શપથ સમારોહની સાથે શરૂ કરી દેવાયો છે. સૂત્રો બોલાવવાથી સંસ્કાર કરાવનારાના અંતરમાં અધિક ઉમંગો ઉદ્ભવે છે અને સિદ્ધાંતોને સમજવા-ચાદ રાખવામાં સુગમતા રહે છે. અમને વિશ્વાસ છે કે કે ગુરુકૃપાથી સંસ્કાર મહોત્સવોમાં પ્રયુક્ત થઈને આ વિધી સંસ્કાર કાન્નિના ક્ષેત્રમાં અભૂતપૂર્વ સિદ્ધ થશે.

- ભૂજ વર્ચસ્

* * * * *

પુંસકાર સંસ્કાર

(૧) ઔષધિ અવધ્રાજી (સુધવી) :- ગર્ભવતીએ બંને હાથમાં ઔષધિનું પાત્ર લઈને નીચે આપેલ સૂતોનો ભાવ સમજને ઈષ્ટનું ધ્યાન ધરીને એમનું ઉચ્ચારણ કરવું.

સૂત્ર : (ક) ઊં દિવ ચેતનાં સ્વાત્મીયં કરોમિ. (અમે દિવ ચેતનાને આત્મસાન કરીએ છીએ.)

(ખ) ઊં ભૂપો ભૂપો વિધાસ્યામિ. (આ કષે ભવિષ્યમાં પણ ટકાવી રાખીશું.) ગર્ભવતી ઔષધિને સુધે એ વખતે નીચેનો મંત્ર બોલવો.

મંત્ર :- વિધાનિ દેવસવિનૃદ્ધિનાનિ પગસુષ । યદ્દ ભદ્ર તન્ડાસાસુષ ।

(૨) ગર્ભપૂજન ધરની વયોવૃદ્ધ સ્ત્રી અથવા ગર્ભવતીનો પતિ ચોખા, પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલે-

સૂત્ર : ઊં સુસંસ્કારાય પણ કરિષે. (નવાગંતુકને સમુલન અને સુસંસ્કૃત બનાવીશું.)

સૂત્ર પુરું થતાં ગાયત્રી મંત્ર બોલીને એ ચોખા પુષ્પ ગર્ભવતીના હાથમાં આપવામાં આવે. તેણે પોતાના ઉદરને સ્પર્શ કરાવી પૂજાની વેદી પર અર્પિત કરવાં.

(૩) આશ્વાસના પતિએ પત્નીના ખલા પર જમણો હાથ રાખવો બધા જ પરિજનોએ એ તરફ હાથ ઉઠાવવો, તેઓને નીચેનું સૂત્ર બોલાવવું.

સૂત્ર : (ક) ઊં સ્વસ્થાં પ્રસનાં કરું પતિષે. (ગર્ભવતીને સ્વસ્થ અને પ્રસન રાખવાના પ્રયત્નો કરીશું.)

(ખ) ઊં મનોમાલિનાં નો જનપિષ્યામિ. (કુટુંબમાં કલાહ કે મનદુઃખ થવા નહિ દઈએ.)

(ગ) ઊં સ્વાચ્યરણાં અનુકરણીયં વિધાસ્યામિ. (પોતાનું આચરણ, વર્તન અનુકરણીય બનાવીશું.)

સૂત્ર પુરું થતાં આચાર્ય એ બધા પર ચોખા પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતાં નીચેનો મંત્ર બોલે-

મંત્ર - અં સ્વર્ગિન ! અં સ્વર્ગિન !! અં સ્વર્ગિન !!!

અહી દીપ્યજાની પ્રક્રિયા સાંકળી લેવી.

(૪) ચરુ દ્ઘન :- ગર્ભવતીએ બંને હાથમાં ખીરનું પાત્ર પકડવું મંત્ર બોલ્યા પછી માથે અડાડીને એને રાખી લેવું. ત્યાર પછી પ્રસાદ રૂપે શ્રીહશ્ચ કરવું.

મંત્ર : અં પણ પૂર્બિવાં પણ ડોષપ્રાપીય પણો દિવ્યનારિણો પણોપણાં । પણ સ્વર્ગતીઃ પ્રાદિશઃ સન્તુ મહાયમ ॥

(૫) સંકલ્પ અને પૂર્ણાંધુરિ :- કુટુંબના મુખ્ય પરિજીનોએ હાથમાં ચોખા, પુષ્પ જળ લઈને સંકલ્પ સૂત્ર દોહરાવતા પૂર્ણાંધુરિનો કમ સંપન્ન કરવો.

સંકલ્પ મંત્ર : અધા ... ગોત્રોત્પનાઃ ... નામાખમ् પુસંવન સંસ્કાર સિદ્ધ્યર્થે દેવાનાં તુદ્ધ્યર્થે ચ દેવદિલિલા- અંતર્ગતે-

(૧) અં દિવ્યયેતનાં સ્વાત્મીયં કરિષ્યે.

(૨) અં સુસંસ્કારાય પનં કરિષ્યે.

(૩) અં સ્વર્ગાં પ્રસનાં કનું પર્તિષ્યે.

(૪) અં મનોમાલિન્યં નોજનપિણ્યામિ.

(૫) અં સ્વાચયરણં અનુકરણીયં વિષ્ણુભ્યામિ.

ઇન્દ્રેતાન ક્રતાન ધારણાર્થે, સંકલ્પં અધે કરિષ્યે.

હાથમાં રાખેલ ચોખા પુષ્પને પૂર્ણાંધુરિ મંત્ર બોલીને દીપકની થાળીમાં એક બાજુ ચડાવી દેવાં. (બાકી આરતી વગેરેનો કમ સમય અનુસાર સંક્ષિપ્ત રૂપમાં સંપન્ન કરી લેવો)

નાદાંકાંધી સંક્ષિપ્ત

(૧) મેખલા બધન માતા કે પિતાએ પોતાના હાથમાં મેખલા (બનાવેલ કંદોરો કે નાડાંધડી) લઈને સૂત્ર બોલવું -

સૂત્ર : અં સ્ફૂર્તં તત્પરં ચ કરિષ્ણામિ. (બાળકમાં સ્ફૂર્તિ અને તત્પરતા વધારીશું.)

બાળકની કમરે સૂત્ર બાંધતી વખતે નીચેનો મંત્ર બોલવો -

મંત્ર :- અં ગણપાનાં તા ગણપતિ ઉ હવામહે પ્રિયાણાં તા પ્રિયપતિ
ઉ હવામહે નિધીનાં તા નિધિપતિ ઉ હવામહે વસો મમ । આહમજાનિ
ગર્ભપુમાત્રમજાનિ ગર્ભપ્રદ ॥

(૨) મધુમાશન :- માતાએ ચમચીમાં મધ લઈને સૂત્ર બોલવું-

સૂત્ર : અં શિષ્ટનાં શાલીનનાં ચ વર્ધીપિણ્યામિ (બાળકમાં
શિષ્ટના-શાલીનતાની વૃદ્ધિ કરીથું.)

બાળકને મધ ચટાડતી વખતે નીચેનો મંત્ર બોલવો

મંત્ર : અં મંગલં ભગવાનું વિષ્ણુઃ મંગલં ગરૂડપૂજાઃ ।

મંગલં પુણીકાંતો મંગલાપતનો ઈરિઃ ॥

(૩) સૂર્ય નમસ્કાર :- પિતાએ બાળકને ખોળામાં બેસાડીને સૂત્ર
બોલવું-

સૂત્ર : અં તેજસ્વિતાં વર્ધીપિણ્યામિ. (બાળકની તેજસ્વિતામાં વૃદ્ધિ કરીથું.)

ત્યાર પછી એને સૂર્યપ્રકાશમાં લઈ જવો એ ગાળા દરમિયાન
ગાયત્રી મંત્રનો પાઠ મોટેથી કરવો

(૪) ભૂમિ પૂજન-રૂપર્થ :- માતાએ હાથમાં ચોખા પુષ્પ લઈને સૂત્ર
બોલવું -

સૂત્ર : અં સર્વિષ્ણું કર્તૃવ્યનિષ્ઠ ચ વિપ્લવસ્યામિ. (બાળકને સહનશીલ
તથા કર્તૃવ્યનિષ્ઠ બનાવીથું.)

સૂત્ર પુરું થતાં ચોખા, પુષ્પ પૃથ્વી પર અર્પણ કરવાં અને મંત્રોચ્ચાર
સાથે બાળકને પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરાવવો

મંત્ર :- અં મહી ઘ્યાઃ પૂથિવી ચ ન ઈમં પતાં પિમિતનામ ।

પિતૃનાં નો ભરીમલિઃ ॥ અં પૂથિવી નમः ।

(૫) નામ ધોખણા નામ લખેલી થાળી પરથી આવરણ હટાવીને
પ્રતિનિધિએ શિશુના નામની ધોખણા કરવી પછી અનું નામ બોલીને
દ્વદ્ધોષ કરાવવો

(૧) પ્રતિનિધિ શિશુનું નામ લે (બધાએ બોલવું) ચિરંઝવી થા

(૨) " " " " (" ") ધર્મશીલ થા

(૩) " () પ્રગતિશીલ થા

(૬) પરસ્પર પરિવર્તન-લોકદર્શન :- હાજર રહેલ બધાએ સૂત્ર દોહરાવવું-

સૂત્ર :- ઝું ઉપપાલનં કરિષ્યામિ અનુશિષ્ટ વિષયસ્યામિ । (બાળકને પ્રેમ આપીયું - હિસન પાલન કરાવીયું.)

ત્યાર પછી આયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં પ્રથમ માતાએ બાળકને પિતાના હાથમાં આપવું, પિતાએ કુટુંબના વડીલોને આપવું અને વડીલોએ ઉપરિખ્યત રહેલા પાડોશી વગેરે પરિજ્ઞનોને આપવું.

(૭) બાલપ્રભોધન આચાર્ય બાળકને પોતાના ખોળામાં લઈને એના કાન નજીક નીચે પ્રમાણે બોલે -

(ક) લો તાત ! તં ઈશરાંથોડસિ. (હે તાત ! તું ઈશરનો અંશ છે.)

(ખ) મનુષ્યતા તર્ફ મહતી વિશિષ્ટતા. (મનુષ્યતા એ તારી સૌથી મોટી વિશેષતા છે.) (ગ) જીવનનુથાસનં પાલપેત (જીવનભર જીવિ અનુથાસનનું પાલન કરણે.)

અહીં વજા-દીપયજની પ્રક્રિયા જોડવી.

(૮) આશીર્વયન :- બધા લોકોએ ચોખા, પુષ્પની વર્ષા કરતાં આશીર્વાદ આપવા આચાર્ય નીચે પ્રમાણેનો મંત્ર બોલવો -

હે બાલક ! તમ આપુષ્પમાન વર્ષસ્વી તેજસ્વી શીમાન ભૂપાણ ।

(૯) સંકલ્પ તથા પૂર્ણાંહૃતિ કુટુંબના પ્રમુખે હાથમાં ચોખા, પુષ્પ અને જળ લઈને સંકલ્પ સૂત્ર બોલવું અને પૂર્ણાંહૃતિ મંત્રની સાથે દીપકની થાળીમાં અર્પણ કરવાં.

સંકલ્પ અધ . . . ગોત્રત્પણ: . . . નામાષભ્ર.

નામકરણ સંસ્કાર સીદ્ધપર્ય તુષ્પપર્ય ચ દેવદિંબસા અંતગતે -

(૧) ઝું સ્કૂર્ત તત્પર કરિષ્યામિ ।

(૨) ઝું ચિદ્ગતાં આલીનાં વર્ધિપિષ્યામિ ।

(૩) ઝું તેજસ્વિતાં વર્ધિપિષ્યામિ ।

(૪) ઝું સહિષ્ણું કર્તવ્યનિષ્ક વિષયસ્યામિ ।

(૫) ઝું ઉપપાલનં કરિષ્યામિ અનુશિષ્ટ વિષયસ્યામિ ।

ઠન્યેતાન ક્રતાન ધારણાર્થ સંકલ્પં આહે કરિષ્યે ॥

અન્નપ્રાણન સંસ્કાર

(૧) પાત્ર પૂજન માતા-પિતાએ હાથમાં કંકુ અથવા ચંદન લઈને નીચેનું સૂત્ર દોહરાવવું.

સૂત્ર : તું સુપાત્રનાં પ્રદાસ્યામિ. (બાળકમાં સુપાત્રનાનો વિકસ કરીશું.)
પછી અન્નપ્રાણ માટે રાખેલ ખીરના પાત્ર પર મંત્રોચ્ચાર કરનાં સાથિયો દોરવો.

મંત્ર : તું સ્વર્ગન નરિંદ્રો વૃદ્ધશ્રવઃ સ્વર્ગન નઃ પ્રમા વિશ્વેદઃ ।
સ્વર્ગનસ્તામ્રોડઅરિષ્ટનેમિઃ સ્વર્ગનો ભૂષષ્પતર્ણ્યાતુ ॥

(૨) અન્ન સંસ્કાર - આચાર્ય ખીરનું પાત્ર હાથમાં લઈને બધા પાસે સૂત્ર બોલાવવું.

સૂત્ર : તું કુસંસ્કારઃ દૂરીભૂપાસુઃ (અન્ન પૂર્વના કુસંસ્કારોનું નિવારણ કરીએ છીએ.) ત્યાર પછી ખીર ઉપર કળણના જળનો છંકાવ કરનાં કરનાં નીચેનો મંત્ર બોલવો.

મંત્ર :- તું મંગલં ભગવાન् વિષ્ણુઃ મંગલં ગુરૂદ્ધ્યજઃ ।

મંગલં મુંડરીકાં મંગલાપતનો હરિઃ ॥

પછી આચાર્ય ખીરમાં તુલસીપત્ર નાખતી વખતે નીચેના સૂત્રવાક્યનું ઉચ્ચારણ કરું-

સૂત્ર :- તું સુસંસ્કારઃ સિદ્ધરીભૂપાસુઃ । (તેનામાં સાન્નિક સુસંસ્કારોની સ્થાપના કરીએ છીએ.)

અહીં યજ્ઞ-દીપયજનની પ્રક્રિયા જોડવી.

(૩) અન્નપ્રાણ આચાર્ય ગાયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં બાળકને ચમગીથી ખીર ચટાડવી બધાએ એ જ સ્વરમાં ગાયત્રી મંત્ર બોલવો.

(૪) સંકલ્પ અને પૂર્ણાંશુતિ :- ઘરના મુખ્ય સભ્યોએ હાથમાં ચોખા, પુષ્પ, જળ લઈને સંકલ્પ સૂત્ર ઉચ્ચારીને પૂર્ણાંશુતિનો કમ સંપન્ન કરવો.

સંકલ્પ : અદ્ય . ગોત્રોત્પનનઃ . . . નામાદમ અન્નપ્રાણ સંસ્કાર સિદ્ધયર્થ દેવાનાં તુલ્યર્થ એ દેવદાયિણા અંતર્ગતે-

(૧) તું સુપાત્રનાં પ્રદાસ્યામિ ।

(૨) તું કુસંસ્કારન દૂરીકરિષ્યામિ ।

(૩) અં સુસંસ્કારન નિષ્પત્તીકરિયામિ ।
ઈનેતાન કૃતાન પ્રારંભાર્થ સંકળં અહે કરિએ ।

મંત્રન બ્રહ્માક્ષમ સંસ્કાર

(૧) મસ્તક લેપન માતા-પિતાએ દૂધ-દહી-જળ મિશ્રિત પદાર્થનું
પાત્ર હાથમાં લઈને નીચેનો મંત્ર બોલવો -

સૂત્ર :- અં હીનસંસ્કારાન નિવારયિષ્યામિ । (બાળકના હીન સંસ્કારોનું
નિવારણ કરીયું.)

ત્યાર પછી મંત્ર બોલતાં બોલતાં બાળકના વાળ ભીતા કરવા

મંત્ર અં પયઃ પૂથિયાં પયડઓષધીષુ પયો દિવ્યનારિણે
પયોપાઃ । પયસ્વતીઃ પ્રદિશઃ સન્તુ મલ્યમ् ।

(૨) નિષિખા બધન :- માતા-પિતાએ હાથમાં નાડાછડી લઈને
નીચેનું સૂત્ર બોલવું -

સૂત્ર :- અં બહુમુખં વિકાસં કરિએ । (ધરીરની સાથે મગજના બહુમુખી
વિકાસની વ્યવસ્થા કરીયું.)

ત્યાર પછી નીચે પ્રમાણેના મંત્રોથી કુમશઃ બલા, વિષ્ણુ અને
મહેશનું ધ્યાન કરતાં બાળકને ત્રણ જગ્યાએ નાડાછડી બાંધવી

મંત્ર (૩) અં ભાષજાનં પ્રથમં પુરસ્નાદ્વસીમતઃ સુર્યો
વેનડાયાઃ । સ બૃદ્ધાઉપમાઽભસ્યવિષ્યઃ સતત્ય પૌરિમસતત્ય વિવઃ ।

(૪) અં ઈં વિષ્ણુવિષ્ણુક્ષમે નેણા નિર્દ્ધિ પદમ् ।

સમૂક્તમસ્ય પા ચ સુરે સ્વાધા ॥

(૫) અં નમસ્તે ઋ મન્વય ઽ ઉતો ન ઽ ઈષ્વાને નમઃ ।

બ્યાહુભ્યામુત તે નમઃ ॥

(૬) અસાર્ય પૂજન - હાથમાં ચોંબા, પુષ્પ, જળ, કંકુ અને ચંદ્ર
લઈને અસારાનું પૂજન કરવું -

અં જલં ગન્યાશાં પુષ્પાદ્યિ પૂષં નેવેદં સમર્પયામિ ।

(૭) નિષિખા કર્તનઃ - આચાર્ય હાથમાં કાતર લઈને સૂત્ર બોલાવવું-

સૂત્ર :- ઉં દુઃપ્રવૃત્તિઃ ઉત્કોષ્યામિ । (સ્વભાવજન્ય દુઃપ્રવૃત્તિમાનું ઉચ્છેદન કરતા રહીથું.) ત્યાર પછી ગાયત્રી મંત્ર બોલતીને નાડાછડી બાંધેલી વાળની ત્રણે લટોને કાપવી.

(૫) નવીન વસ્ત્ર પૂજન માતા-પિતાએ હાથમાં પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલવું-

સૂત્ર :- ઉં સંસ્કૃતિનિષ્ઠ વિષાસ્યામિ । (બાળકને સંસ્કૃત પ્રત્યે નિષાવાન અનાવીથું).

ત્યાર પછી આ મંત્ર બોલતાં બોલતાં એમનો વસ્ત્રો પર છંટકાવ કરવો

મંત્ર - ઉં મંગલં ભગવાન् વિષયુः મંગલં ગરૂડાખંજઃ ।

મંગલં પુરુણીકાશો મંગલાપતનો હરિઃ ॥

(૬) મુંડન કૃત્ય :- એકત્ર થયેલા બધાએ એક-સરખા સ્વરમાં ગાયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં મુંડન કૃત્ય કરાવવું.

અર્ડી યજા - દીપયજની પ્રક્રિયા જોડવી

(૭) સ્વસ્તિકા વેખન - આચાર્ય કંકુ અથવા ચંદ્ર અનામિકા આંગળી વડે લઈ સૂત્ર બોલતી વખતે એના પર દ્વિષ્ટ સ્થિર રાખવી-

સૂત્ર :- ઉં વિચારાન् સંપંતું પ્રેરયિષ્યામિ । (બાળકને વિચાર સંયમ માટે પ્રેરિન કરતા રહીથું.)

ત્યાર પછી નીચેનો મંત્ર બોલતાં બોલતાં બાળકના મસ્તિષ્ક તેન્દુમાં સ્વસ્તિક અંકિત કરવો-

મંત્ર :- ઉં સ્વસ્તિનર્દીન્દ્રો વૃઘદ્ભવઃ સ્વસ્તિકઃ પૂષા વિશ્વવેદઃ । સ્વસ્તિનસાર્વાડમાર્ચનેમિઃ સ્વસ્તિનો બૃહસ્પતિર્દ્વાર્ણ્યતુ ॥

સંકલ્પ અને પૂર્ણાંહૃતિ :- કુદુંબના મુખ્ય પરિજ્ઞનોએ હાથમાં ચોખા, પુષ્પ અને જળ લઈને સંકલ્પ સૂત્ર બોલવું અને પૂર્ણાંહૃતિ સંપન્ન કરવી.

સંકલ્પ - અદ્ય . . . ગોત્રાત્મનાં નામાખ્યમ ચૂંકચૂંસ સંરક્ષાર સિદ્ધપર્ય દેવાનાં તુષ્પત્રપર્ય ચ દેવદ્વાલાંતર્ગતે -

(૧) ઉં ધીનસંસકારાનુ નિષારયિષ્યામિ ।

(૨) ઉં બહુમુખ વિકાસ કરિએ ।

- (૩) તું દુષ્પ્રવૃત્તિઃ ઉઠેન્સ્યામિ ।
- (૪) તું સંસ્કુરિનિષ્ઠ વિખાસ્યામિ ।
- (૫) તું વિગારાન સંપનું પ્રેરણિષ્યામિ ।
- એનોતાનું ક્રતાનું પારણું હેઠળં અહે કરિએ ।

શિખા સ્થાપન સંસ્કાર

શિખાસેચન :- હાથમાં દૂધ-મિશ્રિત જળ લઈને સૂત્ર બોલી એને અભિમંત્રિત કરવી

સૂત્ર :- તું તેજોદીસ તેજો મધ્ય દિલિ । (પરમાત્મા અમને તેજસ્વિના પ્રદાન કરે.) ત્યાર પછી નીચે પ્રમાણેના મંત્રોચ્ચારણ સાથે શિખા સ્થાનનું સિયન કરવું.

મંત્ર :- તું અસતો મા સદગમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય । મૂળ્યોદ્દિદૂરં ગમય ।

શિખા સ્થાપન :- આચાર્ય અથવા એમના પ્રતિનિધિએ નાડાછડી હાથમાં લઈને નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

સૂત્ર :- તું વર્ગૌદીસ વર્ગો મધ્ય દિલિ । (પરમાત્મા અમને વર્યસ્વી, શક્તિ સંપન્ન બનાવે.) ત્યાર પછી આચાર્ય કે એમના પ્રતિનિધિએ ગાયત્ર મંત્ર બોલતાં બોલતાં શિખા સ્થાનના વાળને બાંધી દેવા.

(૩) શિખા પૂજન હાથમાં ચોખા, પુષ્પ લઈને મંત્રોચ્ચારણ પછી શિખા સ્થાનનું પૂજન કરવું.

મંત્ર : તું ચિદરૂપિણી મહામાપે દિવ્યતેજ સમન્વિતે ।

નિષ્ઠ દેવ શિખા મધ્યે તેજોવૃદ્ધિ કુરૂષ મે ॥

સંકલ્પ અને પૂર્ણાલૂટિ :- શિખા સ્થાપન સંસ્કાર કરાવનારા બધા લોકોના હાથમાં ચોખા, પુષ્પ, જળ આપીને સંકલ્પ સૂત્ર બોલાવીને પૂર્ણાલૂટિનો કુમ સંપન્ન કરવો.

સંકલ્પ અદ. . . ગોત્રોત્પન્ન . . . નામાદ્ય શિખા સ્થાપન સંસ્કાર સિદ્ધયર્થ દેવાનાં તુષ્પર્ય ચ દેવ સંસ્કૃતાનુરૂપં સ્વર્ગિયતનગરિત્રાભ્યાસાનું વિનિમિતું સાધનોપાસના સ્વાધ્યાય સેવાનાં ક્રતાનાં સંકલ્પ અહે કરિએ ।

વિદ્યારંભ સંસ્કાર

(૧) જણોશ પૂજન બાળકના હાથમાં ચોખા પુષ્પ આપીને નીચેનું સૂત્ર બોલાવવું -

સૂત્ર - અં વિદ્યાં સંવર્ધિષ્પામિ (બાળકમાં શિશ્યાણની સાથે સાથે વિદ્યાનો પણ વિકાસ કરીશું.) ત્યાર પછી મંત્રોચ્ચારણ સાથે એ પૂજન વેદી પર મૂકાવી દેવાં.

મંત્ર - અં ગ્રાસાનાં તા ગ્રાસપતિ ઉ હવામહે પ્રિયાણાં તા પ્રિયપતિ ઉ હવા મહે નિર્ધીનાં તા નિર્ધીપતિ ઉ હવામહે રસો મમ । આહમકાનિ ગર્ભપ્રમાત્રમજાસિ ગર્ભપ્રમ ॥

સરસ્વતીપૂજન :- ફરીથી ચોખા પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલાવવું.

(૨) સૂત્ર :- અં કલાં સંવેદનશીલતાં એ વર્ધિષ્પામિ ।

(બાળકમાં કલાભ્રકતા અને સંવેદનશીલતાનો વિકાસ કરીશું) ત્યાર પછી મંત્ર બોલતાં બોલતાં એ પૂજાની વેદી પર મૂકાવી દેવાં.

મંત્ર :- અં પાંકડા નઃ સરસ્વતી ભજેભિર્વર્ણિજિવતી । પતં વષ્ટુ નિપા વસુ: ॥

(૩) ઉપકરણ પૂજન :- બાળકો તેમજ અભિભાવકોના હાથમાં ચોખા, પુષ્પ આપીને સૂત્ર બોલાવવું -

સૂત્ર - અં વિદ્યાસંસાપનમહંતં સ્વીકરિષે । (વિદ્યાવિકસનાં સાપનોની ગરિમાનો અનુભવ કરતા રહીશું.) ત્યાર પછી સ્લેટ, પેન કલમ અને પુસ્ટેક પર મંત્રોચ્ચારણપૂર્વક મૂકાવી દેવાં.

મંત્ર :- અં મનોજિતર્ણુપતા માણસ્ય બૃહસ્પતિપત્રમંતનોત્તરિષ્ટં પતા ઉ સમિમં દધ્યાતુ । વિષે દેવાસર્થાં માધ્યનામોર્ગ્રંઘનિષ્ઠ ॥

(૪) ગુરુપૂજન હાથમાં ચોખા-પુષ્પ આપીને બાળકો અને અભિભાવકોને સૂત્ર બોલાવવું -

સૂત્ર :- અં આગાર્યનિષ્ઠાં વર્ધિષ્પામિ । (શિક્ષકો ગુરુજનો પ્રન્યેની નિષ્ઠા સતત વધારતા રહીશું) મંત્ર બોલાઈ જાનાં પૂજાવેદી પર ચઢાવી દેવાં.

મંત્ર :- અં અશાનતિમિરાન્યસ્ય શાનંજનથલાક્યા ।

ચલુઓનમીલિં પેન તસ્મે શ્રી ગુરુએ નમઃ ॥

(૫) અકાર લેખન-પૂજન :- માતા-પિતાએ હાથમાં પેન કે કલમ લઈને બાળકનો હાથ પકડીને પહેલાં સૂત્ર બોલાવવું.

સૂત્ર : તું નીતિનિષ્ઠાં વર્ધિયામિ । (બાળકમાં નીતિ પ્રત્યે નિષાની વૃદ્ધિ કરતા રહીશું.) ત્યાર પછી ગાયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં તું ભૂર્જુવઃ સ્વઃ લખાવવો અને એના પર ચોખા, પુણ્ય ચડાવી દેવા.

અહીં યજ્ઞ-દીપયજની પ્રક્રિયા જોડવી

(૬) સંકલ્પ અને પૂર્ણાંહુતિ :- ઘરના મુખ્ય સભ્યો તથા બાળકોના (જેમના સંસ્કાર થઈ રહ્યા છે) હાથમાં ચોખા-પુણ્ય-જળ આપીને સંકલ્પ સૂત્ર બોલાવવાં. ત્યાર પછી પૂર્ણાંહુતિનો કમ સંપન્ન કરવો.

સંકલ્પ - અદ્ય . . . ગોત્રોત્પન્નઃ . . . નામાધમ વિદ્યારભ્ય સંસ્કાર સિદ્ધપર્ય દેવાનાં તુષ્ટપર્ય ચ દેવદિશાનાંતિ -

(૧) તું વિદ્યાં સંવર્ધિયામિ ।

(૨) તું ક્લાત્મકાનાં સંવેદનશીલતાનાં ચ વર્ધિયામિ ।

(૩) તું વિદ્યાસંસાપનમહત્વનાં સ્વીકરિષે ।

(૪) તું આચાર્યનિષ્ઠા વર્ધિયામિ ।

(૫) તું નીતિનિષ્ઠાં વર્ધિયામિ ॥ ઈન્દેતાનું ક્રતાન् । પારશુરામ્ય સંકલ્પ અંત કરિષે ।

યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર

મેખલા કોપીન ધારણ - નાડાછડી કે કોપીન બંને હાથના સંપુટમાં રાખીને નિમાંકિત સૂત્ર બોલી અભિમંત્રિત કરવાં -

સૂત્ર - તું સંપમથીષઃ તત્પરશ્ચ ભવિયામિ । (સંપમથીલ અને તત્પર રહીશું.) પછી ગાયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં એને કમરમાં ભાંખો.

(૨) દઉધારણ - સૂત્ર બોલીને દંડને માથે અડાડીને પોતાની જમણી બાજુ રાખી લેવો.

સૂત્ર તું અનુશાસનાનિ પાત્રિયામિ । (ગુરુદ્વારા નિર્ધારિત અનુશાસનોનું પાલન કરીશું.)

૩ યજ્ઞોપવીત પૂજન :- બંને હાથના સંપુટમાં યજ્ઞોપવીત લઈને

પાંચ વખત ગાયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં એમાં ગાયત્રીની પ્રાકૃતિક્ષા કરવી.

૪ પચદેવવાહન નીચે પ્રમાણેનું સૂત્ર બોલી કુમશ: ભલા, વિષ્ણુ, મહેશ, યજ્ઞ અને સૂર્ય દેવતાનું યજોપવીતમાં આવાહન કરવું. દર વખતે 'નમ' બોલીને યજોપવીતને હાથના સંપુટ સહિત માથે અડાવવું.

સૂત્ર :- (ક) ભલા અમને સર્જનશીલતા પ્રદાન કરે.

ॐ ભલા સર્જનશીલતાં દદાતુ । ઓમ ભલસે નમઃ । આવાહયામિ, સ્વાપ્યામિ, પૂજાયામિ ।

(ખ) વિષ્ણુ અમને પોણા-બ્રમતા સલર બનાવે. ઓમ વિષ્ણુ: પોણાબ્રમતાં દદાતુ । ઓમ વિષ્ણુએ નમઃ । આવાહયામિ, સ્વાપ્યામિ, પૂજાયામિ ।

(ગ) શિવ અમને અમરત્વ પ્રદાન કરે. ઓમ શિવઃ અમરતામ् દદાતુ । ઓમ શિવાપ નમઃ । આવાહયામિ, સ્વાપ્યામિ, પૂજાયામિ ।

(ઘ) યજ્ઞ અમને સન્નાર્જ વાળે. ઓમ પત્રદેવઃ સત્પયે નિપોત્યેન્ત । ઓમ યજ્ઞ પુત્રાપ નમઃ । આવાહયામિ, સ્વાપ્યામિ, પૂજાયામિ ।

(ડ) સંવિતા અમારી તેજસ્વીતામાં વૃદ્ધ કરે. ઓમ સંવિતાદેવતા તેજસ્વિતાં વર્દ્ધેન્ત । ઓમ સંવિતે નમઃ । આવાહયામિ, સ્વાપ્યામિ, પૂજાયામિ ।

(૫) યજોપવીત ધારકા - યજોપવીત ધારકા કરતા પહેલાં નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

સૂત્ર (ક) ઓમ ગાપનીકૃપાં ધારયામિ । (અમે આ યજોપવીતને ગાયત્રીની પ્રતિમાના રૂપે ધારણ કરી રહા છીએ.)

(ખ) ઓમ પલાપત્રીકરૂપં ધારયામિ । (અમે આને યજના પ્રતિકરૂપે ધારણ કરીએ છીએ.)

(ગ) ઓમ ગુરુ અનુશાસનરૂપં ધારયામિ । (અમે આને ગુરુના અનુશાસન રૂપે ધારણ કરીએ છીએ.) મંત્રોચ્ચારણ સાથે યજોપવીત ધારણ કરવું.

મંત્ર : ઓમ પલોપવીતં પરમં પવિત્રં પલાપત્રેર્પત્રાનં પુરસ્તાન ॥

આપુષ્પમગ્રં પ્રતિમુંગ શુદ્ધાં પલોપવીતં ભલમસ્તુ તેજઃ ॥

(૬) ગુરુ પૂજનમ્ - હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલતાં ગુરુ ચેતનાનું આવાહન કરવું -

સૂત્ર - ઉં પરમાત્મયેતનાં ગુરુપેણ વૂણે । (પરમાત્મ યેતનાનું અમે ગુરુ
રૂપે વરણ કરીએ છીએ)

હાથ જોડીને માણું નમાવીને ગુરુસત્તાને નમન કરવું અને સાથે સાથે
મંત્ર બોલવો -

મંત્ર :- ઉં અખંડમંડલાકારું વાપાં પેન ચચયરમ્ ।

તત્પદ દીક્ષિતાં પેન તસ્મે શ્રી ગુરવે નમઃ ॥ (૧)

નમોડસુ ગુરવે તસ્મે ગાયત્રીર્ચિપણે સદ્ગ ।

પસ્ય વાગ્મૂનં ઈનિ નિષં સંસારસંશક્મ ॥ (૨)

માનુરત્ન લાલાનં કર્ત્રી પિતૃપત્ર માર્ગદર્શનમ્ ।

નમોડસુ ગુરુસત્તાએ શદ્ગપ્રભાપુતા ચ પા ॥ (૩)

૭. મંત્ર દીક્ષા હાથ જોડીને સૂત્ર બોલતી વખતે ભાવના કરવી કે
(ક) અમે ગાયત્રી મહાવિદ્યાથી દીક્ષિત થઈ રહ્યા છીએ. (ખ) ગુરુના પ્રાજ્ઞ,
તપ અને પુષ્ટ અમને પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે. (ગ) અમે અમને પોતાની
અંદર ધારણ કરી રહ્યા છીએ.

ત્યાર પછી ગાયત્રી મંત્રનો એક એક અક્ષર ત્રણ વખત બોલવો

(૮) સિંચન અલિષેક મંત્રોચ્ચારણ સાથે કળશમાંનું જળ દીક્ષિત
થનારાં પર છાંટવું.

મંત્ર : ઉં આપો હિંદુ મપો લુલસાન ઉર્જ દાયતન । મહેરણાપ
ચનસે । (૧)

ઉં પો વં દિવતમો રસસસ્ય ભાળ્ય તે હ નં । ઉથતીર્થિ માતરઃ । (૨)

ઉં તસ્મા ઽ અરંગમાપવો પસ્ય તાપાપ જિન્યા. આપો જન પથા ચ
નઃ । (૩)

૮. પ્રતધારણ - સૂર્ય નમસ્કારની જેમ હાથ ઉઠાવીને પાંચ
દેવતાઓની સાલીમાં પ્રત ધારણનો સંકલ્પ લેવો 'નમ' બોલીને બંને હાથ
માથે લગાવવા.

(ક) ઉં અમે ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । ઉં અમે નમઃ ॥

(ખ) ઉં સૂર્યો ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । ઉં સૂર્યાપ નમઃ ॥

(ગ) ઉં ચંદ્ર ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । ઉં ચન્દ્રાપ નમઃ ॥

(૫) તું વાપો ક્રતપતે ક્રતં અરિષ્યામિ । તું વાપવે નમઃ ॥

(૬) તું ક્રતાનાં ક્રતપતે ક્રતં અરિષ્યામિ । તું ઈન્દ્રાપ નમઃ ॥

અહીં વજા/દીવજાની પ્રક્રિયા જોડાવી.

(૧૦) હાથમાં કરીથી ચોખા-પુષ્પ-જળ આપીને સૂત્ર અનુસાર ભાવ ભૂમિકાનું નિર્માણ કરવું, ત્યાર પછી સંસ્કૃત શબ્દાવલીનો સંકલ્પ લેવો.

(૮) અમે ગુરુ અનુશાસનમાં નિયમિત ઉપાસના કરીશું.

(૯) અમે ગુરુનું માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટે નિયમિત સ્વાધ્યાય કરીશું.

(૧૦) અમે ગુરુ ઋષિ તેમજ દેવજ્ઞાથી મુક્ત થવા માટે નિયમિત આરાધના માટે સમય અને સાધનનો સદુપયોગ કરીશું.

ગુરુનીશાસ્ત્ર સંકલ્પ

... નામાંં શુનિસ્મૃનિપુરાણોક્તશાસ્ત્રાભ્યર્થી મમ કાંપિકયાગિકમાનસિક શાનાશાનસક્તલદોષનિવારણાર્થી આપનકલ્યાણ-લોકકલ્યાણાર્થી, ગ્રાપનીમલાવિદ્યાયાં શાદ્વાપૂર્વક દીજિતં ભવામિ । નિર્ણયિતાં પુગાંધી વેદમૂર્તિ, તપોનિષઠ પરમ પૂજા ગુરુદેવ પં. શ્રીરામ શર્મા આગાર્યાં, વનનીપા માના ભગવતી દેવી ધર્મણા એ નિર્ધારિતાન્યનુથાસનાનિ સ્વીકૃત તપો: પ્રાણ-નપ-પુણ્યાંં સ્વાનલંકરણેપુદ્ધામિ, તત્ત્વાપ્તિનું એ સમપ્રતિલા-સાપનાનાં એકાંશાં... નવનિર્માણકાર્પ્ય પ્રાપોક્તુપ ગુરુદ્વારણાં સંકલ્પમણે કરિએ ॥

સંકલ્પ પછી હાથમાના ચોખા-પુષ્પને ગુરુદેવના ચિત્ર સમક્ષ ચડાવી દેવાં.

નમસ્કાર - દેવ મંચ તથા સમસ્ત ઉપસ્થિત જનસમુદાયને હાથ જોડીને નમસ્કાર કરવા.

વાનપ્રસ્થ (પ્રાણા) સંકલ્પ

(૧) વજોપવીત પૂજન બંને હાથના સંપુટમાં વજોપવીત લઈને

પાંચ વાર ગાયત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં એમાં ગાયત્રીની પ્રાજ્ઞપ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે.

(૨) પચદેવાવાહન નીચે પ્રમાણે સૂત્ર દોહરાવીને અનુકૂળે ભલા, વિષ્ણુ, મહેશ, યજ્ઞ તથા સૂર્ય દેવતાનું યજોપવીતમાં આવાહન કરવું. 'નમ' બોલીને યજોપવીતને હાથના સંપુટ સહિત માથે અડાડવું.

સૂત્ર : (૧) ભલા અમને સર્જનાત્મકતા પ્રદાન કરે.

(૨) વિષ્ણુ અમને પોષણ-નમતાથી સલાર બનાવે.

(૩) મહાદેવ અમને અમરત્વ પ્રદાન કરે.

(૪) પણ અમને સત્કર્મ થીખવે.

(૫) સવિતા અમને તેજસ્વી બનાવે.

(૩) યજોપવીત ધારણ યજોપવીત ધારણ કરતા પહેલાં નીચેનો મંત્ર બોલવો.

મંત્ર : (ક) ઉં ગ્રાયત્રીરૂપાં ધારયામિ । (અમે આ યજોપવીતને ગાયત્રીની પતિમા રૂપમાં ધારણ કરીએ છીએ.)

(ખ) ઉં પણપત્રીકરૂપં ઈમામ્ ધારયામિ । (અમે આને મજના પ્રતીક રૂપે ધારણ કરીએ છીએ.)

(ગ) ઉં ગુરુઅનુશાસનરૂપં ધારયામિ । (અમે એમને ગુરુના અનુશાસન રૂપે ધારણ કરીએ છીએ.) મંત્રોચ્ચારણ સહિત યજોપવીત ધારણ કરવું.

મંત્ર : ઉં યજોપવીતં પરમં પવિત્રં પ્રજાપતેર્યત્સહં પુરસ્નાત ।

આપુષ્મમગ્રાં પ્રતિમુંગ થુલં યજોપવીતં બલમસ્તુ તેજ ॥

(૪) મેખલા-કોપીન ધારણ - નાડાછડી કે કોપીન બંને હાથના સંપુટમાં રાખીને નીચે પ્રમાણે સૂત્ર બોલીને અભિમંત્રિત કરો.

સૂત્ર : ઉં સંપમથીલઃ તત્પરશ ભવિષ્યામિ । (સંપમશીલ અને તત્પર રહીશું.) અભિમંત્રિત નાડાછડીને કમરમાં ગાયત્રી મંત્રોચ્ચારણ કરતાં કરતાં ધારણ કરો.

(૫) દંડધારણ - સૂત્ર બોલીને દંડને માથે અડાડીને જમજી બાજુ રાખી લેવો.

સૂત્ર ઉં અનુશાસનાંનિ પાલિષિષ્યામિ । (ગુરુ દ્વારા નિર્ધારિત અનુશાસનનોનું પાલન કરીશું.)

(૬) પીતવસ્ત્ર ધારક હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને નીચેનું સૂત્ર બોલવું-

સૂત્ર - અં અહનાં ઉત્સૂક્ય વિનઘનાં ધારયિએ । (અંકરને ત્યાગીને વિનઘના અપનાવીશ.) ત્યાર પછી ગામત્રી મંત્ર બોલતાં બોલતાં પીળો દુપણી ધારણ કરવો.

(૭) ત્રિદેવ પૂજન - હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલી ત્રિદેવ-દેવ, ઝાંખિ અને વેદનું આવાહન કરવું.

સૂત્ર (૮) દેવ - અં સાપેના-ઉપાસના-આરાપનેઃ દેવતનું ર્ધ્યાપિષ્યામિ । (ઉપાસના, સાપેના અને આરાપના દ્વારા દેવતનું તરફ અંગેસર થઈશ.)

(૯) ક્રમિ - અં સામાન્યપજનયિષ નિર્વાહં કરિષ્યામિ । (વિચારકાળનું અનુસરણ કરીશ.) ત્યાર પછી નીચે મુજબના મંત્રોચ્ચારણ કરીને ચોખા-પુષ્પ પૂજાની વેદી પર ચડાવી દેવા.

મંત્ર - અં મનોળૂનિર્જુખતામાળસ્ય બૂહસ્પતિર્યામિમં તનોલ્લરિષં પત્ર ચ સમિમં દ્યપતુ । વિશેદેવાસર્દિષ માદ્યનામોદ્યમપ્રતિષ્ઠ.

(૧૦) પ્રતધારક - હાથમાં કમશઃ ચોખા-પુષ્પ લઈને પ્રત-ધારકનું સૂત્ર બોલીને દેવોની સાક્ષીમાં એમને નમન કરતાં કરતાં દરેક વખતે પૂજાની વેદી પર ચડાવી દેવાં.

સૂત્ર (૧૧) અં આપુષ્પાર્થી પરમાર્થે નિરોળયિષ્યે । (અડયું જીવન પરમાર્થમાં નિયોજણા.)

મંત્ર - અં અને ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । અં અન્યે નમઃ ।

સૂત્ર - (૧૨) અં સંપ્રમાદદ્યે સુસંસ્કૃત બ્રહ્મિતત્વં ર્યાપિષ્યે ।

સંપ્રમી, આર્દ્ધાપુજન તેમજ સુસંસ્કૃત બ્રહ્મિતત્વ બનાવીશ.

મંત્ર - અં વાપો ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ. અં વાપવે નમઃ ॥

સૂત્ર - (૧૩) અં પુગપર્મણે સતતં ચરિષ્યામિ । (પુગપર્મણા પરિપાલન માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહીશ.)

મંત્ર - (૧૪) અં વિશ્વપરિવારસદસ્યઃ લબિષ્યામિ । (વિશાળ વિશ્વકુટંબનો સભ્ય બનીશ.)

મંત્ર - તું ચંદ્ર કૃતપતે કરન ગરિખ્યામિ । તું ચંદ્રાપ નમઃ ॥

સૂત્ર (૬) તું સતપ્રવૃત્તિસંવર્ધને દુષ્પ્રવૃત્તુન્મૂલને પુરુષાર્થ નિપોળિયાએ । (સતપ્રવૃત્તિ સંવર્ધન અને દુષ્પ્રવૃત્તિ ઉન્મૂલન માટે પુરુષાર્થ કરતો હોય.)

મંત્ર - તું કૃતાનાં કૃતપતે કરન ગરિખ્યામિ । તું કરપતએ ઈન્દ્રાપ નમઃ ॥ ત્યાર પછી અહીં યજ્ઞ-યજ્ઞાવીપની પ્રક્રિયા સાંકળી લેવી.

(૭) પ્રવૃક્ષયા - નિરંતર ચાલતા રહેવાનું પ્રત ગ્રહઙ્ગ કરીને, જિયા થઈ હાથ જોડી પોતાના સ્થાનેથી દેવમંચ તરફ અને અન્ય ગુરુજ્ઞનો સમક્ષ ચાલતાં ચાલતાં પ્રણામ કરવાં.

ગુરુજ્ઞનોએ યોખા-પુષ્પની વર્ષા કરવી આચાર્ય ચરૈવેતિ-ચરૈવેતિનો સિદ્ધાંત અને મંત્ર બોલતા જવું.

મંત્ર તું કલિઃ શયાની જ્વાતિ સંઝિધાનસ્તુ દ્વાપરં । ઉત્તિષ્ઠસત્તેતાલબ્ધવતિ કું સંપદને ચરન । ચરૈવેતિ ચરૈવેતિ ॥ ચરન વે મધુ વિનિન ચરન સ્વાદુમુદુભારમ । સૂર્પસ્ય પદ્ય શેમાસં, યો ન તન્ત્રપતે ચરન ॥ ચરૈવેતિ ચરૈવેતિ ।

જીનમાણિકસૂત્રોઽસ્ત્ર

(૧) પચતત્ત્વ પૂજન : હાથમાં યોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલવું.

સૂત્ર - તું ક્રોષ્ટસ્ પથે ગરિખ્યામિ । (જીવને મંગલપથ માર્ગ વાળીય.) ત્યારે પછી નીચે પ્રમાણેની ભાવ-ભૂમિકા બનાવીને મંત્રોગ્યારણ કરીને યોખા-પુષ્પ પચતત્ત્વોની પ્રતીક યોખાની પાંચ ટગલીઓ પર ચડાવી દેવા.

ભાવસૂત્ર - (ક) પૃથ્વી અમને ઝણુષપતા અને સહનશીલતા અર્પે.

(ખ) જીળ અમને શીતળતા અને સરસતા અર્પે.

(ગ) અભિ અમને તેજસ્ અને વર્યસ્ પ્રદાન કરે

(ધ) આકાશ અમે ઊદાત અને મહાન બનાવે.

મંત્ર - તું મનોજૂતિર્ણુપતામાજ્યસ્ બૂધસ્પતિર્ણલભિમં તનોલારિં પદ
૨ સચિમં દ્વાપાતુ । વિષે દેવસર્જણ માદ્યનામોર્ગ્નતિષ્ઠ ।

(૨) દીપપૂજન - હાથમાં યોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર દોહરાવવું-

સૂત્ર - અં પરમાર્થભિવ સ્વાર્થ મનિસ્પે । (પરમાર્થને જ સ્વાર્થ સમજશું.)
ત્યાર પછી નીચે મુજબનાં સૂત્ર અનુસાર લાભ-ભૂમિકા બનાવીને ગાયત્રી મંત્ર બોલનાં
બોલનાં દીપ પ્રાળાપલિત કરશે.

ભાવસૂત્ર - (ક) અમને દીપક સમાન અખંડ પાત્રતા પ્રાપન થાય

(ખ) અમને અક્ષય સ્નોહ પ્રાપન થાય

(ગ) અમારી નિષ્ઠા ઉર્ધ્વમુખી બની રહે.

**(ઝ) જ્યોતિવદન - હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને બોલાવીએ કે અમે
ભાવના કરીએ છીએ કે**

(ક) અન્નિ જ જ્યોતિ છે, જ્યોતિ જ અન્નિ છે.

(ખ) સૂર્ય જ જ્યોતિ છે, જ્યોતિ જ સૂર્ય છે.

(ગ) અન્નિ જ વર્યસુ છે, વર્યસુ જ જ્યોતિ છે.

(ધ) સૂર્ય જ વર્યસુ છે, જ્યોતિ જ વર્યસુ છે.

(ઝ) જ્યોતિ જ સૂર્ય છે, સૂર્ય જ જ્યોતિ છે.

ત્યાર પછી મંત્ર બોલીને હાથમાંના ચોખા-પુષ્પ દીપકની થાળીમાં
ચડાવી દેવાં.

**મંત્ર અં અનિજ્ઞાતિરંજિઃ સ્વાધા । સૂર્પા જ્યોતિજ્ઞાતિઃ સૂર્પઃ
સ્વાધા । અનિર્વચો જ્યોતિર્વર્ચઃ સ્વાધા । સૂર્પાવચ્ચો જ્યોતિર્વર્ચઃ
સ્વાધા । જ્યોતિઃ સૂર્પઃ સૂર્પા જ્યોતિઃ સ્વાધા ॥**

(૪) ક્રતધારણ - હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર દોહરાવો-

સૂત્ર - અં મહત્વાકાંંતાં સીમિતં વિષાસ્યામિ । (અમે મહત્વાકાંંતાઓને
નિયંત્રણમાં રાખ્યશું.)

ત્યાર પછી જન્મદિનના શુભ અવસરે એક દુર્ગુજ છોડીને એક
સદ્ગુજ ત્રણજ કરવાના કમના સંકલ્પની જાહરોત કરતાં એની સફળતા
માટે દેવ શક્તિનો નમન કરતા જવું.

(ક) અં અમે ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । અં અમણે નમઃ ॥

(ખ) અં વાપો ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । અં વાપવે નમઃ ॥

(ગ) અં સૂર્પા ક્રતપતે ક્રતં ચરિષ્યામિ । અં સૂર્પાય નમઃ ॥

(૫) તું ચન્દ્ર કૃતપતે કૃતં ચરિષ્પામિ । તું ચંદ્રાપ નમઃ ।

(૬) તું વંતાનાં કૃતપતે કૃતં ચરિષ્પામિ । તું ઈંદ્રાપ નમઃ ॥

અહીં યજો-દીપ્યલુણ પ્રક્રિયા જોડવી

(૭) સંકલ્પ અને પૂર્ણાંહુતિ - જેમનો જન્મદિવસ છે. એમને હાથમાં ચોખા-પુષ્પ-જળ આપીને નીચે મુજબનાં સૂત્રોનો ભાવ સમજને બોલાવવાં અને પૂર્ણાંહુતિની પ્રક્રિયા પૂર્વવત્ત સંપન્ન કરવી

(૧) તું શ્રેષ્ઠ પથે ચરિષ્પામિ । (૨) તું પરમાર્થામિવ સ્વાધ્ય મનિસ્યે । (૩) તું મહાત્માકંઠા સીમિંન વિષાસ્યામિદ્યેતન્ કૃતાનુ ધારણાર્થે સંકલ્પં આહ કરિષે ।

આશીર્વયન - ઉપસ્થિત રહેલ બધાએ ચોખા-પુષ્પની વર્ષા કરીને સંકલ્પ કર્તાને આશીર્વાદ આપવા આચાર્ય મંત્ર બોલવો

તું મંગલં લગ્નાનુ વિષ્ટુ . . . ।

વિવાહ દિવસોન્મસ્તક

(૧) ગ્રન્થિબધન - પતિ-પતિએ હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલવું.

સૂત્ર - તું દ્વિધરીઁ એકપાણં ભવિષ્પામિ । (અમે બે શરીર-એક પ્રાણ બનીને રહીયું)

ત્યાર પછી કૂલ, ચોખા, ધરો, હળદર અને દ્રવ્ય, આ પાંચ વસ્તુઓને પતિ-પત્નીના દુપણમાં બાંધીને કોઈ વડીલ મહિલા કે પુરુષે ગ્રન્થિ બંધન કરવું. બધા લોકોએ આયત્રી મંત્ર બોલવો

(૨) પાણિગ્રહણ - પતિ-પત્ની બંનેએ પોતાના હાથમાં ચોખા-પુષ્પ લઈને સૂત્ર બોલીને એ પ્રમાણેની ભાવનાઓ કરવી

સૂત્ર - તું પરસ્પર સમાવિષ્પામિ । (એક બીજાને સન્નાન આપીને સુયોગ્ય બનાવીયું.) ત્યાર બાદ બંને મિત્રોની જેણ મંત્રોચ્ચારણમાં સૂર પૂરાવે.

મંત્ર - તું મંગલં લગ્નાનુ વિષ્ટુ મંગલં ગરુડાયજઃ ।

મંગલં પુરુષીકાણો મંગલાપતનો હરિઃ ॥

(૩) પ્રતિજ્ઞા - પતિ-પતિનિએ એમના માટે નિર્ધારિત પ્રતિજ્ઞાઓ અનુકૂળે બોલવી.

સૂત્ર ઊં કુદુંબ આદર્થે વિધાસ્યાદિ । (કુદુંબના વાતાવરણને આદર્થ બનાવીશું)

ત્યાર પછી બનેએ ચોખાની સાત ઢગલીઓ તરફ ડગ માંડવાં અને પ્રતિનિધિ આચાર્ય મંત્ર બોલતા રહે.

પ્રથમ ચરણ - (જમણો) અન્ન વૃદ્ધિ માટે કુદુંબ માટે સુસંસ્કરી અન્નાની વ્યવસ્થા કરીશું.

ઊં પરમાત્મને નમઃ ।

બીજુ ચરણ : (ડાબો) બળવૃદ્ધિ માટે અશક્ત ન બનતાં સશક્ત બનીશું. એક બીજાને સશક્ત બનાવીશું.

ઊં જ્યોતિષ્ઠાલાલાલ્યાં નમઃ ।

ત્રીજુ ચરણ - (જમણો) ધન વૃદ્ધિ માટે ધનના ઉપાદનની સાથે એના સદ્ગુપ્તયોગની વ્યવસ્થા પણ બનાવીશું.

ઊં નિગુસ્સેલ્યોં નમઃ ।

ચોથુ ચરણ (ડાબા) સુખવૃદ્ધિ માટે કુદુંબને સુખ પ્રાપ થાય એવું આચરણ કરીશું.

ઊં ચતુર્વેદલ્યોં નમઃ ।

પાચમુ ચરણ - (જમણો) પ્રજાપાલન માટે આશ્રિતોને સ્વર્ણ, સમુન્નત અને સુસંસ્કરી બનાવીશું.

ઊં પંચ પ્રાણેલ્યોં નમઃ ।

છૃદુ ચરણ (ડાબો) ઋતુ અનુસાર વ્યવહાર માટે એકબીજાના માનસ અને પરિસ્થિતિને અનુઝપ વ્યવહાર કરીશું.

ઊં ષષ્ઠેલ્યોં નમઃ ।

સાતમુ ચરણ - (ડાબો) મિત્રતાની વૃદ્ધિ માટે પરસ્પર મિત્રભાવ વધારીશું તથા સુસંસ્કરી અને હિતેચ્છ મિત્રો બનાવીશું.

ઊં સભજ્ઞાલિલ્યોં નમઃ ।

(૫) આશ્વાત્સના - પતિ-પત્નીએ એકબીજાના ખલે હાથ મૂકીને સૂત દોહરાવવું.

સૂત - તું અધિકારપેશયા કર્તવ્યં પ્રયાન મનિસે ।

(કર્તવ્યોને મહત્વ આપીશું અને અધિકારોની ઉપેક્ષા કરીશું.)

(૬) તિલક - પતિ-પત્નીએ એક બીજાના મસ્તક પર તિલક લગાવવું અને એકબીજાના સન્માન અને ગૌરવનું નિમિત બનવાની ભાવના કરવી.

તું સ્વર્ગિન નઃ ઈન્દ્રો વૃદ્ધશ્રવાઃ ઽસ્વર્ગિન નઃ પૂર્ણ વિશ્વેદઃ ॥

સ્વર્ગિનસ્નાર્મા ઽઅર્થનેમિઃ સ્વર્ગિનનો બૃહસ્પતિદીપતુ ॥

યજ-દીપયજની પ્રક્રિયા અહીં જોડવી.

(૭) સંકલ્પ અને પૂર્ણાંશુતિ - પતિ-પત્નીએ હાથમાં ચોખા-પુષ્પ-જળ લઈને સંકલ્પનાં સૂત્રો બોલવાં અને પૂર્ણાંશુતિની પ્રક્રિયા પૂર્ણતા સંપન્ન કરવી.

સંકલ્પ : અદ્ય . . . ગોત્રોઽપન . . . નામાષ્ટ વિવાહ દિવસોત્સવ સંસ્કાર સિદ્ધયથે દેવાનાં તુલ્યપદ્યં ચ દેવ દ્વિષ્પાલગતે

(૧) તું દ્રોધરીર એક પ્રાણં ભવિષ્યામિ । (૨) તું પરસ્પરે સંભાવિપદ્યામિ । (૩) તું કુંભ આદર્થ વિષાસામિ । (૪) તું અધિકારપેશયા કર્તવ્ય પ્રયાન મનિસે । ઈન્દ્રેતાને ક્રતાન્ પારશુરામ્ સંકલ્પાં અંધ કરિએ ॥

(૮) આશીર્વયન ત્યાર પછી ઉપસ્થિત રહેલા સર્વ જનોએ પતિ-પત્ની ઉપર ચોખા-પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતાં આશીર્વાદ આપવા આચાર્યે મંત્ર બોલવો:

તું મંગાં ભગવાન् વિષયુ . . . ।

* * * *